

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 6 Issue 3, p. 829-854, March 2013

**BİÇİMLERİN TEMEL İLKELERİ BAĞLAMINDA SİMGE
OLARAK GELENEKSEL TÜRK CAM SANATI VE GELİŞİMİ**

*TRADITIONAL TURKISH ART OF GLASS-MAKING AS A SYMBOL WITHIN
THE CONTEXT OF BASIC PRINCIPLES OF STYLE AND ITS DEVELOPMENT*

Yrd. Doç. Dr. Tarık YAZAR

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi ABD

Yrd. Doç. Dr. Tamer ASLAN

*Ondokuz Mayıs Üniversitesi Samsun Meslek Yüksekokulu El Sanatları Bölümü Mimari Dekoratif
Sanatlar Programı*

Abstract

Glass has been a means to express feelings, thoughts and values in every society and in the course of time has become a symbolic product that can give an idea about the cultural values of the society it belongs to. We do not have exact records and historical documents to give us a detailed information about the development of the Turkish art of glass-making by years. However, we know about the recent works of glass which can partly be documented. When we think about the traditional Turkish glass-making, we can see that there is a limited numbers of works and these works reflect the characteristics of the period they were produced in as a symbol of Ottoman culture and art.

Traditional Turkish art of glass-making is addressed as the periods of Seljukian and Ottoman in general. Some glass works are known to exist that have reached the present day from the time Seljukians migrated to Anatolia from the east. Anatolian Seljukians used culturally rich and meaningful figurative technics in art and handicraft. Ottoman art of glass-making developed under the influence

of Seljukians. Although the origins of Ottoman glass-making come from Seljukians, in the course of time it became unique. With their stylistic characteristics in glass products, Ottomans developed their own style and created figurative works. Some miniatures from Ottoman period reflect the importance Ottomans placed on glass and give us information about the development of Turkish art of glass-making.

When Beykoz “Çeşm-i Bülbül” which carries the most important marks of Turkish glass-making history is analyzed in terms of style, form and figures, it can be seen that it is made in accordance with traditional Ottoman style. These water marked glasses which are called “Çeşm-i Bülbül” can be considered as figurative examples which show the Ottoman taste and sense of art.

19th century is a period during which radical changes took place in glass industry throughout the world. The most important characteristic of this period is the fast industrialization of traditional glass-making. Following the declaration of Republic, Turkish glass-making was regulated. The first factory of glass was established to the area in front of a steep slope in Paşabahçe, İstanbul in 1934 upon the decision of the assembly of the members of the parliament.

This research reviews the general history of glass and addresses the historical development of traditional Turkish art of glass-making and makes some evaluations about the traditional Turkish art of glass-making through examining some Ottoman miniatures.

Key Words: Glass, traditional Turkish art of glass-making, Symbol, Beykoz glass-making, Çeşm-i Bülbül.

Öz

Cam tüm toplumlarda duygu, düşünce ve toplumsal değerlerin bir anlatım aracı olmuş ve zamanla ait oldukları toplumun kültürel değerleri hakkında fikir verebilecek türde simgesel ürün haline gelmiştir. Türk camcılık sanatının hangi yıllarda nasıl bir gelişim içinde bulunduğu ayrıntılı olarak kesin kayıtlarıyla ve tarihsel belgeleriyle bilinmemektedir. Ancak, yakın çağlara ait kısmen belgelenebilen cam eserleri bilebiliyoruz. Geleneksel Türk camcılığı dendiğinde akla gelen sınırlı sayıda eser olduğu görülmekte ve bu eserler Osmanlı kültür ve sanatının birer simgesi olarak üretildiği dönemin özelliklerini yansıtabilmektedirler.

Geleneksel Türk cam sanatı genel olarak Selçuklu ve Osmanlı dönemleri olarak ele alınmaktadır. Selçuklu’ların doğudan Anadolu’ya göç ettikleri dönemden günümüze ulaşan bazı cam ürünlerin varlığı bilinmektedir. Anadolu Selçukluları kültürel anlamda oldukça zengin ve anlam yüklü figüratif uygulamaları sanat ve zanaat ortamında sıklıkla kullanmışlardır. Osmanlı cam sanatı Selçuklu’ların etkisi altında gelişmiştir. Osmanlı camcılığı kökenlerini Selçuklu camcılığından almakla beraber zaman içinde kendine özgü bir yapıya kavuşmuştur. Cam ürünlerindeki biçimsel özellikleriyle Osmanlı’lar kendi üslubunu oluşturarak simgesel ürünler üretmişlerdir. Osmanlı dönemine ait bazı

minyatürler Osmanlı'nın cam'a verdiği önemi yansıtmakta ve Türk cam sanatının gelişimi hakkında bilgi vermektedirler.

Türk camcılık tarihinin en önemli izlerini taşıyan Beykoz işi Çeşm-i Bülbüller biçim, form ve üzerlerine işlenmiş desenler olarak incelendiğinde geleneksel Osmanlı biçimlerinde yapılmış ve Osmanlı üslubuna göre bezenmiş oldukları görülmektedir. Çeşm-i Bülbül olarak adlandırılan bu filigranlı camlar Osmanlı beğenisini ve sanat anlayışını gösteren simgesel örnekler olarak değerlendirilebilir.

19. Yüzyıl, bütün dünyada, genel olarak cam sanayiinin çok köklü değişimler yaşadığı bir dönemdir. Bu dönemin en önemli özelliği, geleneksel cam üretiminin çok büyük bir hızla sanayileşmeye dönüşmesidir. Cumhuriyet'le birlikte, Türk camcılığı düzene sokulmuştur. İstanbul'da Paşabahçe'nin dik bir yamacı önündeki alana 1934'te Vekiller Heyeti kararıyla ilk Cam Fabrikası kurulmuştur.

Bu araştırmada camın genel tarihine kısaca değinilerek biçimleriyle başlıbaşına sembolik anlam taşıyan geleneksel Türk cam sanatının tarihsel süreç içindeki gelişimi ele alınmış ve konuyla ilgili Osmanlı dönemine ait bazı minyatürler incelenerek geleneksel Türk cam sanatı hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cam, Geleneksel Türk cam sanatı, Simge, Beykoz camcılığı, Çeşm-i Bülbül.

1. GİRİŞ

Yüksek derecede ısıtıldığında yumuşayıp akıcı duruma gelen, soğuyunca ise katı bir hal alarak kullanılan cam, kesici alet, ok ya da mızrak ucu, kullandığımız gündelik eşya, takı veya süs eşyası, endüstriyel ürün olarak insanlığın yaklaşık 4500 yıllık geçmişinden günümüze dek geçen sürede yaşamın hemen her alanında yer almıştır. "Mezopotamya' dan Mısır' a, Akdeniz' den Anadolu' ya kadar pek çok yerde ilk camcılık örnekleri ile karşılaşmak mümkündür" (Küçükerman, 1985: 33).

Yapay bir madde olan cam, doğada obsidyen ve kaya kristal/doğal kuvars (necef) olarak da bulunur. Ayna ve süs eşyası olarak da kullanımına rastlanan obsidyen, parlak siyah renkli volkanların patlaması ve mağmanın soğuması sonucu oluşan camsı amorf bir yapıdır. "Doğal kuvars diye bilinen kaya kristal ise hemen hemen renksiz ve yarı saydamdır. Troya'da bulunan M.Ö. 3000' nin sonuncu çeyreğine ait aslan başı ve M.Ö. 14. ve 13. Yüzyıllarda yapılmış Hitit heykelciği gibi örnekler, kaya kristalinin çok eski tarihlerden beri Anadolu'da kullanıldığını gösterir" (Üzliftan, 1985:19).

Küçükerman Türk camcılık sanatının hangi yıllarda nasıl bir gelişim içinde bulunduğunu ayrıntılı olarak kesin kayıtlarıyla ve tarihsel belgeleriyle bilemediğimizi (1985: 164) ifade etmiştir. Ancak, yakın çağlara ait kısmen belgelenebilen cam eserleri bilebiliyoruz. Türk sanatçısı camı, kullandığı diğer malzemelerden farklı tutmamıştır.

Geleneksel Tür camcılığı dendiğinde akla gelen sınırlı sayıda eser olduğu görülmekte ve bu eserler Osmanlı kültür ve sanatının birer simgesi olarak üretildiği dönemin özelliklerini yansıtabilmektedir. Zengin dekorlu, kesmeli, altın işlemeli, bir anlamda “Baş yapıt” diyebileceğimiz eserler bugün müzelerde yer almaktadır. Bu günlük eşyalar arasında çiçeklikler, laledanlar, gülsuyu şişeleri, çeşitli içki takımları, Beykoz işi Çeşm-i Bülbüller, gülabdanlar, ibrikler, sürahiler, kandiller, karlıklar, şişeler, tabaklar, kaseler, bardaklar, lokumluklar, hokkalar ve buna benzeyen eserler bulunmaktadır. Bu eserler incelendiğinde Osmanlı cam sanatının, seramik sanatıyla bağlantılı olarak gelişme gösterdiği görülmektedir.

Biçimlerin temel ilkeleri açısından bakıldığında camın sembolik bir değer taşıyabileceği söylenebilir. Bu konuda Küçükermen şöyle demektedir: “Geçmişte yaygın bir kullanımı olan nargilenin camcılık yönünden de çekici bir yanı vardır. Biçimiyle ve bu biçimde camın kullanılışıyla başlıbaşına sembolik bir anlama yaklaşan nargile, geleneksel camcılığımız için çok uygun bir yön almıştır” (Küçükerman 1985: 166). Selçuklu'ların doğudan Anadolu'ya yeni göç ettikleri dönemden kalma bazı Selçuklu cam eserlerinin varlıkları bilinmektedir. Selçuklu ve Artuklular döneminin bazı ürünleri bugün müzelerde yer almaktadır.

“Osmanlı camcılığı kökenini Selçuklu camcılığından almış olmakla bereber zaman içerisinde kendine özgü bir yapıya kavuşmuş ve 19. Yüzyılda büyük canlanma göstererek parlak bir dönem yaşamıştır” (Bayraktar, 1982). Bu yüzyılda İstanbul'da Beykoz civarında çok değişik özellikler taşıyan cam eşyanın üretildiği atölyelerin kurulduğu bilinmektedir.

Osmanlı döneminden kalan cam ürünler incelendiğinde cam sanatının oldukça geliştiği gözlenebilmektedir. “Cam endüstrisi özellikle İstanbul'un fethinden sonra bu şehirde oldukça gelişmiştir. Geleneksel cam endüstrisi en iyi örneklerinden birçoğunu 17-18. yüzyıllarda ortaya koymuştur ancak, bu dönemden elimizde çok az doküman kalmıştır. Kanıtlar Osmanlı cam endüstrisinin İstanbul merkezli geliştiğini, dönemin başkentindeki Eğrikapı, Eyüp, Balat, Ayvansaray, Bakırköy, Beykoz, Paşabahçe, Çubuklu ve İncirköy mevkieinde çok farklı çeşitlerde cam üretimi yapan cam atölyelerinin bulunduğunu göstermektedir” (<http://www.glassfurnace.org/turkiyede-cam>).

Cumhuriyet'in ilanından sonra Türk cam endüstrisi yepyeni bir yön kazanmış ve 1934 yılında İstanbul'da Paşabahçe'de, Boğaz'ın yamaçlarında, meclis onayıyla ilk ulusal fabrika kurulmuştur. “Türkiye İş Bankası tarafından "Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A. Ş" adı ile kurulan bu fabrikayı çeşitli tarzlarda cam üretimi yapan birçok başka şirket takip etmiştir” (<http://www.sisecam.com.tr/>).

Bundan 2000 yıl önce kullanılan cam hammaddesi ile bugün kullanılan cam hammaddeleri arasında çok büyük bir fark bulunmamakla bereber teknik ve üretim açısından günümüzde cam üretiminde oldukça ileri düzeyde olduğumuz söylenebilir. Geçmişte çoğunlukla eklektik bir tarzın sonucu zenaat ürünü olarak üretilen cam

ürünler zamanla biçimsel özellikleriyle Osmanlı kültür ve sanat anlayışını ortaya koyan simgesel örneklere dönüşmüştür.

2. CAMIN TANIMI VE GENEL TARİHİ

2.1. Camın Tanımı

“Cam silis, potas veya soda, kireç ve bazen de başka katkı maddelerinin beraberce karıştırılıp yüksek sıcaklıkta eritilmesiyle elde edilen, saydam, yarı saydam veya opak, şekilsiz ve kristalleşmeden katılaştıran bir maddedir” (Harden, 1987: 136). “Cam kelimesinin tozu geçmişte cam yapımında kullanılan, latince adı "glastum" olan bir orman çiçeğinin adından türediği tahminleri yaygındır. Diğer bir yaklaşım ise "cam" teriminin ingilizce (galcede) "glas sun" kelimesinden, bu kelimenin sözkonusu lisanlardaki anlamı olan "kehribar" dan geldiğidir” (<http://www.geocities.com>). Türkçe’de cam eski sözlüklerde şöyle bir karşılık bulmaktadır: “Sırça, cam; bardak, kadeh, şişe ve toprak cinsinden şarap kadehi” (Develioğlu, 1982).

Cam, yapay şekilde oluşturulmadan önce tabiatta doğal halde bulunmaktadır. “Bunlar; tektays (tektites), obsidyen (obsidian), purnıs (purnice), lekatelieriyt (lechatelierite) ve neceftaşı (kaya kristal) denilen, yüksek erime derecesine sahip camlardır. Lechatelierite; şimşeklerin biçimlendirmesi ile, tektites; meteorik kaynaklı göktaşından, purnice ise lav eriyiğinin sonucunda meydana gelmişlerdir. Obsidyen ve nefes taşı en çok bilinen doğal camlardır. Volkanik patlamalar sonucunda oluşan obsidyen, kırıldığında yüzeyinde siyah ve parıldayan bir görünüm sergilemektedir” (Atıl, 2007: 2).

Cam malzemesi, Günümüzde günlük kullanımdan, uzay teknolojisine kadar her yerde karşımıza çıkmaktadır. Görünürde katı olarak betimlediğimiz bu maddeyi bazı bilim adamları “aşırı soğutulmuş, dondurulmuş, bir sıvı” olarak tanımlamaktadır. Kullanım ürünü olan cam yapay bir malzemedir ve doğal olarak bulunan çeşitli oksitlerin birarada eritilmesi yoluyla zor şartlarda elde edilmektedir. “Temel olarak bu oksitleri üç ana gruba ayırmaktayız; cam yapıcılar, tadil ediciler ve araçlar. Camın esas hammaddesi kuvarstır. Günümüzde üretilmiş ve üretilmekte olan onbinlerce cam kompozisyonu bulunmaktadır. Ancak, bu camlardan sadece birkaçı, üretim miktarı olarak toplam kapasitenin tamamına yakınına oluşturmaktadır. Ticari olarak, üretimin yüzde doksanbeşini kapsayan ve en çok bilinen tür, Soda- Kireç- Silis camı (SKS) olarak adlandırılan pencere ve şişe camıdır” (Elitez, 2003: 3). Günümüzde, pencere camı, gözlük camı, çeşitli lensler, sofraya gereçleri, pişirim gereçleri, ocak üstü, televizyon tüpü, saklama kapları, yalıtım maddeleri, aydınlatma gereçleri, kablo, kumaş ve ayna olarak cam birçok alanda kullanılmaktadır

2.2. Camın Genel Tarihi

Asırlardan beri cam sofraya eşyalarından vazolara ve aydınlatma araçlarına, mücevher üretilen endüstriyel malzemelere kadar farklı malzemelerin yapımında kullanılarak tarih boyunca insan yaşamında önemli bir yer işgal etmiştir. İnsanlığın gelişim sürecinde 4500 Yıllık sürede cam kalitesi, katkı maddeleri, ürünlerin

şekilleri ve bezemesi değişim ve gelişim göstermiştir. “İnsanlar, çağımızdan yüzbinlerce yıl önce, henüz yapay camı keşfetmemişken, doğal volkanik cam, obsidiyenden kesici aletler ve çeşitli gereçler üretmekte idi. Obsidiyen sert bir malzeme ile vurulduğunda çapak çapak atarak kırılmakta ve kırıldığında kenarları yapay camdaki gibi keskin kalmaktadır. Obsidiyen sadece tarih öncesinde değil tarih dönemlerinde de bazı topluluklar tarafından kullanılmıştır” (Elitez, 2003: 11).

“Camın keşfine ait kesin bir kaynak bulunmamasına rağmen Epigrafik ve arkeolojik delillere göre camcılığın kaynağının Batı Asya olduğu söylenebilir. Öte yandan “Sümer şehirlerinde bulunmuş iki cam parçasının öneminin çok büyük olduğu anlaşılır. Eşnunna (Irak)’da soluk, mavi- yeşil, yarı saydam bir çubuk parçası ortaya çıkarılmıştır. Kazı raporuna göre bu cam, Sargon dönemine (M.Ö. 2340-2284) ait eserlerle beraber bulunmuştur. Çok habbeli opak mavi bir cam topağı da Eridu (Irak)’da, III. Ur Sülalesi’nin üçüncü kralı olan Amar-sin zamanına ait döşemenin altında bulunmuştur ve bu hanedanın erken dönemlerine (M.Ö. 21.Yüzyıl) tarihlenir. Mısır’da erken dönemlere ait camlar azdır. Orta krallık dönemine ait iki scarebeus ile boncuklar, bu dönemdeki üretimin nadirliğini anlatmaya yeterdir” (Onur, 2007: 4).

“En erken buluntular Mezopotamya bölgesinde ele geçen boncuk parçalarıdır ve bunların M.Ö. 2500'lere ait olduğu düşünülmektedir. Romalı tarihçi Pliny'e göre camın keşfi tamamıyla bir tesadüf eseri gerçekleşmiştir. Pliny yazdığı tarih kitabında, bu olayı; soda (natron) ticareti yapan bir geminin Filistin kıyılarında mola vermesi sırasında kamp ateşinin kenarına koydukları soda külçelerinin kumla karışması ve ısının etkisiyle eriyerek cama dönüşmesi olarak açıklamaktadır” (Elitez, 2003: 12).

Mezopotamya bölgesinde bulunan ve cam yapımını, cam reçetelerini detayları ile anlatan çivi yazısı ile yazılmış çeşitli kil tabletlerin bulunduğu eski kaynaklarda yer almaktadır. Bu tabletlerde cam fırınının nasıl kurulacağı, hangi odunla ne zaman yakılacağı gibi bilgiler verilmektedir. “M.Ö. 2000'lerden sonra, iki çok önemli cam merkezi bulunmakta; camın keşfedildiği Mezopotamya ve en eski buluntu M.Ö. 17.yüzyıla rastlayan Mısır. Her iki bölgede de cam kutsal kabul edilmekte ve özellikle din adamları ve kutsal kişiler tarafından kullanılmakta idi” (Elitez, 2003: 13). “Bronz Çağı sonlarında (M.Ö. 1200) Yakın Doğu ve Doğu Akdeniz dünyasındaki savaşlar sonucu, cam üretimi tamamen kaybolmuştur. Miken ve Minoan kültürleri yok olmuş Mısır devamlı savaş halinde bulunduğundan çok gerilemiş ve Mezopotamya’da hızla çökmüştür. M.Ö. 1200- 900 arasında önemli bir cam üretimine rastlanmamıştır” (Battie, 1997: 208). Batı Asya’da camcılık M.Ö. 9. Yüzyıldan itibaren canlanmaya başlamıştır. “Daha önceki birkaç yüzyıl için kesin bir şey söylenemez. M.Ö. 1. bine ait en eski grup İran’daki Hasanlı’dan gelir. M.Ö. 8. Yüzyıl sonları, 7. Yüzyıl başlarında iç-kalıp camlarının yapımı devam ederken, camcılar metal ön tiplere dayanan döküm camlar da yapmaya başlarlar. Bunların en önemlisi Gordion’da bulunan tabaktır. M.Ö. 8. Yüzyıl sonlarına ait olan bu örnek, İslami dönemde de devam eden kesme cam zincirinin ilk halkasındadır. Gordion tabağı Akademi ve Helenistik kaselerin ön tipini teşkil etmektedir. Fazla tanınmayan, fakat hayli aktif olan bir cam yapım merkezi de Kuzey İtalya’dır” (Onur, 2007: 4).

“M.Ö. 6. Yüzyıldan sonra doğu Akdeniz’deki iç-kalıp cam yapımı, Yunan sanatının dört seramik biçiminin (alabastron, amphoriskos, aryballos, oinokhoe) çeşitleriyle devam eder. Bu dönemde üretim merkezi Rodos’tur. M.Ö. 3.-2. yüzyıllardaki merkez İskenderiye olduğu halde, M.Ö. 1. Yüzyılda Roma önem kazanır” (Onur, 2007: 5). Roma İmparatorluğu’nun etkili olduğu, miladi takvimin ilk beşyüz yıllık döneminde, cam tarihi açısından çok önemli buluş ve yenilikler ortaya çıkmıştır. En önemli buluş üfleminin keşfedilmesidir. “Romalıların, Augustus zamanında sivil mimaride geliştirmiş oldukları farklı mermer üslubunda olduğu gibi, değişik amaçlı cam eşya üretimi için de aşırı hevesli oldukları söylenebilir. Camı yalnızca gündelik eşyaların üretiminde değil, aynı zamanda mozaik, pano ve dış cephe kaplaması gibi dekoratif amaçlarla da kullanmışlardır” (Goldstein, 1982:244). “Bu çeşitliliğe bakarak, Romalıların her tür yeniliğe ve deneye hevesli olduklarını söyleyebiliriz. Bu heves ve merak ustaların mahareti ile birleşince, henüz gelişmeye başlamış olan cam endüstrisinin çok başarılı bir sanata dönüşmesine neden olmuştur” (Atik, 2004: 56). “İmparator Augustus zamanında, Romalıların Mısır’a girmesi ile cam sanayi, Güney İtalya’ya geçmiştir. İtalyanlar, üfleme tekniğini geliştirmişlerdir. İtalya’da hızla gelişen camcılık, buradan Kuzey Avrupa ülkelerine sıçramıştır. Doğu’da da Çin’e kadar yayılmıştır” (Karşlıoğlu, 2007: 10). Genellikle Roma dönemi camları transparan ve geniş bir renk skalasına sahiptir.

“Çin’de ilk cam M.Ö. 5. yy’da görülmüştür” (Zerwick, 35). “Çağdaşları Helenistik çağ ve Roma dönemini yaşarken, Çinliler küçük yeşim taşı benzeri oyma cam figürler yapmaktaydılar”²⁶ (resim 2.627, 2.728) Onyedinci yüzyıla kadar Çin’de cama doğal malzemelerin taklidi olmaktan daha fazla ilgi gösterilmemiştir. Japonya’da erken dönem ithal Çin camları, Çin’e paralel bir cam endüstrisinin gelişimini teşvik etmiştir. Bu endüstri daha sonra Japon zevkinin özelliklerini yansıtan üslubunu geliştirmiştir” (Elitez, 2003: 20).

“Abbasi döneminde (750-1258) İran, Irak, Suriye ve Mısır camlarında benzer özellikler söz konusudur. Bu da zamanın İslam dünyasında kendine has bir üslubun oluştuğunu göstermektedir. Halep, Hama ve Şam (Suriye), Rakka ve Samarra (Irak); Nişapur (İran) ve Fustat (Mısır)’da çok miktarda cam bulunmuştur” (Onur, 2007: 6). Orta Çağın Yakın Doğu camcılığındaki en parlak sayfası, Memlüklerin (1250-1517) mineli ve yıldızlı camlarına aittir. Dönemin en güzel örnekleri olan bu camlar Haçlılar tarafından Batıya taşınmış ve Ortaçağ Avrupası’nda büyük hayranlık uyandırmıştır. “19. Yüzyıl başlarında Bohemya’da cam yapımının çok geliştiği söylenebilir. Bohemya’nın atılımıyla aynı zamana rastlayan Osmanlı camcılığının yükselme dönemi, çok tutulan teknikleri, süslemeyi ve sanatsal zevki yansıtır. Osmanlı İmparatorluğu Bohemya ve Fransa için alıcı ve ilham kaynağı olarak birçok modelin doğmasında yönlendirici olur. Hatta Avrupa’da “Türk Tarzı” olarak adlandırılan şekiller ortaya çıkar” (Onur, 2007: 7). Bu şekiller Geleneksel Türk cam sanatının simgesel örnekleri olarak değerlendirilebilir.

3. SİMGE OLARAK GELENEKSEL TÜRK CAM SANATI VE GELİŞİMİ

Öncelikle şunu belirtmek gerekir. Türk cam sanatı örnekleri diğer malzemeler kadar dayanıklı olmayan yapısı nedeniyle geçmişten günümüze kadar gelebilen sınırlı sayıdaki örnekler dayanılarak incelenebilmektedir. Bugüne ulaşan örnekler, büyük özenle korunabilen nadir çalışmalardır ve bu çalışmalar müzelerde, koleksiyonlarda yer almaktadır. Anadolu'da bulunan ilk cam örneği boncuklar'dan oluşmaktadır. "Boğazköy kazılarında, M.Ö. 1700'de Büyük Kale IV-D evresine ait cam boncuklar bulunmaktadır. Bunlardan Büyükkale IV evresine tarihlenen dikdörtgen biçimli bir boncuk parçası en erken cam buluntu özelliğini taşımaktadır" (Boehmer, 1972: 175). "Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi koleksiyonunda yer alan cam boncuk" (Atik, 2004: 84) örnekleri Anadolu'daki cam sanatının temellerini oluşturmaktadır.

İnsanın süreklilik yapısını içeren belleği ve birikimiyle oluşan, uygarlıkla, doğanın sunduğu maddeye biçim vererek onları işlevsel hale getirmenin eylemi olan camın serüveni teknik bir ihtiyaçtan doğmuştur. Cam tüm toplumlarda duygu, düşünce ve toplumsal değerlerin bir anlatım aracı olmuş ve zamanla ait oldukları toplumun kültürel değerleri hakkında fikir verebilecek türde simgesel ürün haline gelmiştir. Anadolu, simgesel cam ürünlerinin yapıldığı en önemli coğrafyalardan biri olmuştur. "Anadolu Selçukluları kültürler ve halklar mozaiği olan Anadolu coğrafyasında konumlanmış kültürlerden birisini oluşturmuştur. Anadolu Selçuklu siyasal ve kültürel iktidarı beraberinde bir üretim programı da oluşturmuştur. Anadolu Selçuklularının kültürel anlamdaki önemli üretimlerinden birisi de zengin bir figüratif uygulama ve değerlendirme alanı yaratmalarındır. İslam'da figüratif sanatla ilgili birçok değerlendirme yapılabilir. Figüratif ağırlıklı sanatsal atmosfer 8-13.yy.'lar arasında çok sık kullanılmıştır. Oldukça zengin ve anlam yüklü bu sembolizm ifadeleri Anadolu Selçuklu sanat ve zanaat ortamında kullanılmıştır. Ve bu sembolizm, uygulama aşamasında madenden seramiğe çeşitli malzemeler üzerinde kullanılmıştır" (<http://anadoluselcuklumimarisi.com>). Geleneksel Türk cam ürün yapımı Selçuklu ve Osmanlı dönemleri olarak ele alınabilir. Selçuklu'ların doğudan Anadolu'ya göç ettikleri dönemden kalma bazı cam ürünlerinin varlıkları bilinmektedir. "Selçuklular döneminde üretilmiş olan camlar, çeşitli kaplar biçiminde olmakla birlikte, dönemin cami, medrese gibi önemli mimari yapılarının alçı pencerelerinde kullanılmış olan düz cam levhalardır" (Balıkcı, 2007:71). Osmanlı Cam Sanatı Selçuklular'ın etkisi altında gelişmiş, daha sonra da kendi üslubunu oluşturmuştur. Selçuklu ve Artuklular döneminin kalan bazı cam ürünleri bugün müze koleksiyonlarında yer almaktadır. Osmanlı döneminde cam endüstrisi özellikle İstanbul'un fethinden sonra gelişmiştir.

"Osmanlı İmparatorluğu'nda cam işçiliği çok ileri bir seviyededir. Kanuni Sultan Süleyman devrine ait belgelerde camcı isimleri belirtilmektedir. Camger Hasan, Yusuf bilinen isimlerdir. 1610 yılına tarihlenen bir belgede ise İstanbul'da Eyüp civarında uzun zamandan beri cam ve kandil yapan imalathanelerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi İstanbul'da Sultan IV. Murat zamanında yapılmış bir sayıma göre, devlete bağlı olarak çalışan cam atölyelerinin, dükkânların ve buralarda

çalışanların adedini vermektedir. 1640 tarihli narh defterinde cam eşyanın cinsi ve fiyatı konusunda bilgiler bulunmaktadır (Barışta, 1998:103).

“Osmanlı camcılığı kökenini Selçuklu camcılığından almış olmakla bereber zaman içinde kendine özgü bir yapıya kavuşmuş ve 19. Yüzyılda büyük canlanma göstererek parlak bir dönem yaşamıştır. Bu yüzyılda İstanbul’da Beykoz civarında çok değişik özellikler taşıyan cam eşyanın üretildiği atölyelerin kurulduğu bilinmektedir. İlk atölye III. Selim zamanında (1789-1807) opal cam yapım tekniğini Venedik’te öğrendikten sonra İstanbul’a dönen Mehmet Dede tarafından kurulmuştur” (Canav, 1985:97).

İstanbul’da İncirköy ve Beykoz’da üretilen cam ürünler “Beykoz işi” (Canav, 1985:98) olarak adlandırılmaktadır. Bu ürünler geleneksel Türk cam sanatının simgesel örneklerindedir. Bu cam eserlerin üretildiği dönemde Osmanlı Devleti Fransa ve Bohemya gibi Avrupa ülkelerinden kendi kültürel değerlerine uygun biçimde imal edilmiş çok sayıda cam eşya ithal etmiştir. “Türk zevkine uygun cam yapılması Avrupanın çeşitli ülkelerinde “ala Turka”, “alla Turchesca”, ve “a la Turque” diye adlandırılan cam formlarının gelişmesine yol açmıştır” (Canav, 1985:98). “Ayrıca Beykoz atölyelerinde Avrupalı camcılar da çalıştığı bilinir. Fakat üretilen eserler bütün inceliğiyle Türk zevkini yansıtır. En çok kullanılan formlar gülabdan, ibrik, vazo, lâledan, daldırma, kuş, şekerlik, kâse ve tabaktır; Beykoz işi tesbihler de yapılmıştır. Beykoz camlarından bazılarının kapak kulpları Mevlevi dervişlerinin başlıklarına benzer” (<http://www.karbilgi.com>). Beykoz işleri çeşitli gruplara ayrılır. Renksiz camların en tanınmışları “maydanozlu” denilen türdür. Bunlar kesme olup özellikle maydanoz yapraklarını içeren yıldız bezemelidir. Bununla birlikte çiçek ve bitki motifleriyle mine dekor da görülür. Bu tip camlar arasında klasik Beykoz formlarından başka leğen-ibrik, tabaklı büyük kâseler ve büyük şişeler de yer alır. Renkli camlar kobalt mavisi, menekşe rengi ve koyu mavi gibi renklerde olup saydamdırlar. “Geleneksel Türk cam ürünü, Çeşm-i Bülbül ya da Venedik biçimi ile üretilen Türk filigranosu, Beykoz işi olarak da bilinir. Benzer yüksek kaliteli ürünler halen Venedik Murano’da üretilmektedir. Geleneksel Çeşm-i Bülbül dışında, Türk cam sanatının daha çok uygulamalı ya da dekoratif ürünler için uygun form ve tarzları benimsediği görülmekte, seramik sanatından edinilmiş birçok formun özellikle baskın olduğu bilinmektedir” (<http://www.camocagi.org>). Beykoz işlerinin önemli bir bölümünü Opal camlar teşkil eder. “Bu tip cam XVI. yüzyılda Venedik’te, XVII. yüzyılda Almanya’da ve XVIII. yüzyılda da bütün Avrupa ülkelerinde yaygın olarak imal edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nda ise opal camlar XIX. yüzyılda, bu tekniği Batı’da öğrenmiş Türk ustalar ve Türk atölyelerinde çalışan Batılı ustalar tarafından üretilmiştir. Bu camlar önceleri opal renginde oldukları için opal cam adını almışlardır, daha sonra aynı ismi taşımakla beraber çok çeşitli renklerde yapıldıkları da görülmektedir. XIX. yüzyılda Fransa’da üretilen bu tür camlara ise “opaline” adı verilir. Camı opalleştirmek için cam harmanına önceleri kireçleşmiş kemik külü ve kalay oksit katılırken sonraları çok çeşitli maddeler kullanılmıştır. Katkı maddesinin ölçüsüne, işlemin uzunluğuna ve sonuçta meydana gelen kristallerin büyüklüğüne

bağlı olarak yarı saydamdan tam mata kadar istenilen derecede opal cam elde edilir” (<http://www.karbilgi.com>).

Osmanlı’da cam işçiliği Bohemya’nın parlak zamanlarıyla aynı döneme denk gelmektedir. Beykoz işi Osmanlı camcılığı Bohemya’nın bu parlak döneminde meşhur olduğu söylenebilir. “Kanıtlar Osmanlı cam endüstrisinin İstanbul merkezli geliştiğini, dönemin başkentindeki Eğrikapı, Eyüp, Balat, Ayvansaray, Bakırköy, Beykoz, Paşabahçe, Çubuklu ve İncirköy mevkiilerinde çok farklı çeşitlerde cam üretimi yapan cam atölyelerinin bulunduğunu göstermektedir. Bu cam yapım merkezlerinde üretilen cam ürünler dışında, 13. yüzyılın en büyük cam ihracat merkezi Venedik olmak üzere çeşitli ülkelerden cam ithalatı da yapılmıştır. O dönemde Venedik’te bir Türk ticarethanesi de bulunmaktaydı. Venedik’te özellikle Türk pazarı için üretilen camın ithalatı 1716’da dönemin padişahı tarafından yasaklanmış, ancak 1700’lerden itibaren başka bir merkez Bohemya’dan cam ithalatı devam etmiştir” (<http://www.camocagi.org>). “Osmanlılarda yapılan camlar, düz cam, renkli cam, billur olmak üzere üç çeşitten oluşmaktadır. Binaların pencereleri için kullanılan camlardan başka günlük ihtiyacı karşılayan çeşitli cam eşyalar bu sanayide büyük bir sürüm yeri hizmetini görmektedir. Bunun yanında donanmanın fenerleri ve ordu için yapılan cam humbaralar (havan topları) oldukça önemli yer tutmaktadır (Bayramoğlu, 1974:). “Camın başka bir kullanım alanı da “revzen-i menkuş” (nakışlı pencere) adı verilen pencerelerdir. Osmanlı döneminde, işlevsel görevlerinin yanı sıra, özellikle dinsel yapıların iç bezemelerinde vazgeçilmez bir öğe olarak her zaman yer almıştır” (Özaltın, Ölmez, 2011:13). 16. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu için her alanda gelişmenin olduğu bir yüzyıl olmuştur. İstanbul’un fethinden sonra bu şehir, Osmanlıların cam üretme merkezi olmuştur. Osmanlı’da camcılıkla uğraşanların, şişe, ayna ve sırça kollarında kendi örgütleri vardı. “Bu örgütleri yöneten ve düzenlemeyi sağlayan kahyalar, o dönemin medrese dışında özel eğitim yapan, sanatçı, memur yetiştirme kurumu olan «Enderun-ı Hümayın» ca seçilmekteydi” (Küçükerman,1985:165). Bu örnek geleneksel camcılığın, saray tarafından desteklendiği ve denetlendiğini göstermektedir.

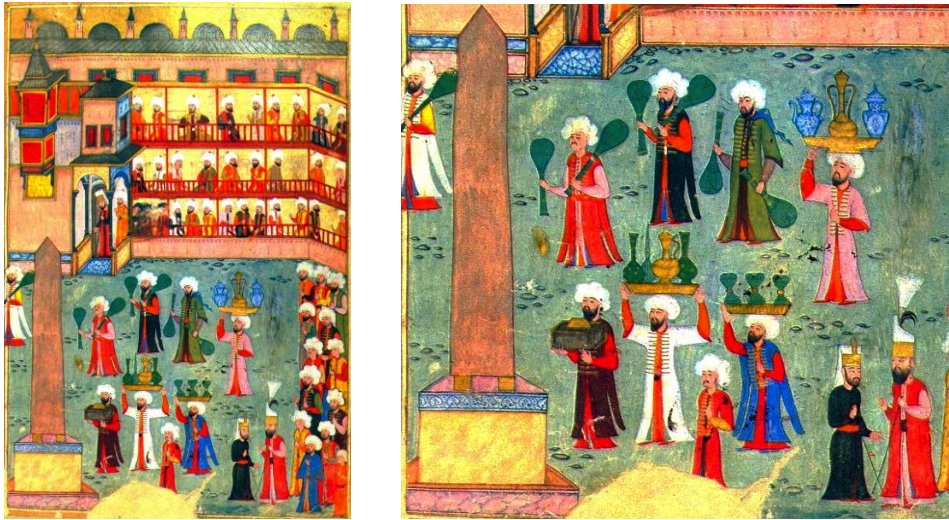
Osmanlı dönemine ait bazı minyatürler Türk cam sanatının gelişimi hakkında bilgi vermektedir. “Padişah III. Murat Dönemi’nde, Padişah’ın oğlu Şehzade Mehmet’in sünnet düğünü nedeniyle düzenlenen şenlikleri anlatan Surname-i Hümayun’daki minyatürlerden, o dönemlerde cam sanayinin yapıldığı sonucu çıkmaktadır. Bu minyatürlerden bir tanesi, 16. yüzyılda Nakkaş Osman tarafından yapılmıştır. Camcı esnaf, Padişah huzurunda geçit töreni yaparken tasvir edilmiştir. Bu minyatürün alt kısmında tekerlekli bir platform üzerinde seyyar cam fırını betimlenmiştir. Bunlar gezici cam atölyeleridir. Etrafındaki işçiler cam yapmaktadırlar. Kullandıkları aletler, günümüzdekilerle hemen hemen aynıdır. Arka planda ellerinde düz şişeler tutan kavuklu figürler görülmektedir. Bu şişeler uzun boyunlu, huni ağızlı Bizans şişeleri’ne benzemektedir. Camcı esnaf bilgi ve hünerlerini cam eşya üretip, padişaha hediye ederek göstermektedirler” (Karslıoğlu, 2007: 14). (Bkz. Şekil 1.a-b).

Şekil 1.a: Cam işleri yapan Camcı Esnaf ve Ustalar. **Şekil 1.b:** Süname-i Hümayun'dan ayrıntı. (Topkapı Sarayı Müzesi, Süname-i Hümayun, Nakkaş Osman) (Aslanapa, 2004:320)

Câmgerân Loncası elemanlarının geçiş törenini gösteren bu minyatürde arka planda kavuklu figürlerin ellerinde bulunan ve ortalarından boğumlu olan cam kaplar "Büyük bir ihtimalle kum saatidirler. Bu minyatürlerdeki şişelerin daha tombul benzerleri Saraçhane'deki Polyektus Kilisesi kazılarında, 16. ve 17. yüzyıllara ait Osmanlı tabakalarından çıkmıştır. Burada ayrıca göbekli pencere camları da bulunmuştur. Göbekli basit camlar binaların dışlık pencerelerinde kullanılıyordu" (Onur, 2007: 20).

"III. Ahmet'in çocuklarının sünnet törenini anlatan minyatürü ise 18. yüzyılda Levni resimlemiştir. Cambazlar, kafaları üzerindeki tahta tepsilerde, cam vazolar taşımaktadır. Akrobatlar, camlarla gösteri yapmaktadır" (Karslıoğlu, 2007: 15). (Bkz. Şekil 2.a-b). Bu minyatürde bulunan şişeler Şekil 1.a-b'de de görüldüğü gibi "düz ve eğik kaburgalıdır. Ayrıca ortalarında boğumlu cam kaplar yer almaktadır" (Özgümüş, 2000: 72). Elllerinde cam işleri taşıyarak geçen Camgeran Loncası Camgerlerinin hünerlerinin ötesinde bu minyatür de Türk cam sanatı hakkında bilgi verebilmektedir.

Şekil 2.a: Camgeran Loncası Camgerleri. **Şekil 2.b:** Süname-i Hümayun'dan ayrıntı. (Topkapı Sarayı Müzesi, Süname-i Hümayun, Levni) (Bayramoğlu, 1974: 2).

Gösteride kullanılan (Bkz. Şekil 2.a-b) cam ürünleri tipik Osmanlı cam ve seramik eserlerinin simgesel örnekleridir. Camda kullanılan mavi renk Osmanlı tarzı çini sanatında da görülmektedir. Bu nedenle Osmanlı'da cam ve seramik sanatının iç içe olduğu gözlenebilmektedir. Şekil 3 ve 4'te görülen iki ayrı minyatür de Osmanlı camcılığı konusunda bilgiler içermektedir. Sultan'ın masası üzerinde çeşitli cam ürünlerin bulunduğu (Şekil 3) bu minyatürde Sultan elinde bir kadeh tutmaktadır. 'Çevrede görülen camlar o dönemlerin tipik özelliklerini taşımaktadır. Ama önemli olan, böyle bir minyatürde camın ele alınışına bakılarak, camın Saray ve çevresi için önemli bir yeri olduğunu göstermesidir'' 1726 yılında Sultan Ahmet III'ün çocuklarının sünnet töreninde görülen ilginç bir gösteri vardır (Şekil 4). Çeşitli akrobatlar, camlarla gösteriler yapmaktadır. Şişebaz'ın bütün hüneri camın bu özel anlamına bağlanmıştır. Bu gösteri, değerli ve kırılabilen bir malzemeyle yapıldığı için büsbütün önem kazanmış olmalıdır' (Onur,2007:21,24).

Şekil 3: Camgeran Loncası Camgerleri, Şekil 4: Şişebaz,
Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı

17. yüzyıldan itibaren cam atölyeleri İstanbul çevresinde toplanmıştır. "İstanbul çevresi olarak bilinen Eğrikapı, Balat, Ayvansaray ve Bakırköy, atölyelerin yoğun olarak bulunduğu bölgelerdi" (Beykoz Camları,1997:7). Bu dönemde cam yapımı için elverişli ince ve beyaz kum, Yedikule civarındaki Kum Burgaz'dan sağlanmıştır. Osmanlı Devletinde cam sanatı, padişahın desteği ile saraya bağlı olarak üretimini sürdürmüştür. Cam üretimi belirli kurallara göre yapılmıştır. Bu kuralların dışında üretilen ürünler kırılmış ve yapan ustalar da cezalandırılmıştır. 18. yüzyılda III. Mustafa zamanında tüm şişe ve cam atölyeleri, Tekfur Sarayı yıkıntılarının içine alınmıştır.

19. Yüzyılda ise Osmanlı Cam Sanatında parlak bir dönem yaşandığı örneklerden anlaşılmaktadır. "Bu yüzyıl sonunda yapılan iki özel girişim önemlidir. Paşabahçe'de bir İtalyan tarafından kurulan cam fabrikası, iki özel girişimden ilkidir. Bu fabrika Beykoz'daki camcılık faaliyetlerinin canlı tutulmasını sağlamış ancak, 1922'de Avrupa'dan gelen ithal ürünler ile yarışamadığından kapanmıştır. Bir diğer

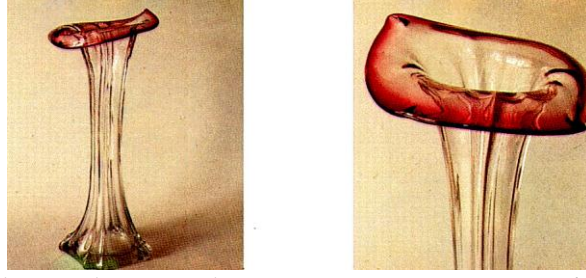
girişim; Edirnekapı'da kurulan cam tesisidir. Ancak, bu da kısa sürede kapanmıştır. Sanayi Devrimi ile üfleme teknikleri gelişmiş, böylece ürünler daha kolay yapıpı, ucuza satılabilmıştır. Ancak, Osmanlı, bu gelişmelere uyum sağlayamamış, bunun sonucunda camcılık geleneği sönmeye yüz tutmuştur. Ancak, yapılacak saraylarda cam kullanılması söz konusu olduğundan, böyle bir geleneğin kaybolmaya başlaması problem yaratmıştır. Buna bağlı olarak, Beykoz'daki camcılık faaliyetleri tekrar canlanmaya başlamıştır" (Karslıoğlu, 2007:16). "19. Yüzyıl, bütün dünyada, genel olarak cam sanayiinin çok köklü değişimler yaşadığı bir dönemdir. Bu dönemin en önemli özelliği, geleneksel cam üretiminin çok büyük bir hızla sanayileşmeye dönüşmesidir. Böylece gerek mimaride, gerekse günlük hayatta büyük boyutlu çeşitli camlar ve yeni cam ürünler kullanılmaya başlanmıştır" (Küçükerman,1998:132).

19. yüzyıl boyunca Doğu ülkeleri, Avrupa camlarının rekabet ettiği önemli bir pazar olmuştur. Bu yüzyılda Fransız opalinlerinde Neo-klasik biçimler, Çin etkileri ve Bohemya camlarının çok köşeli desenlerinin yankıları görülür. Bunu Türk tarzı izler. "Alla Turchesca" ve "A la Turque" olarak bilinen Türk tarzı cam işleri aynı zamanda biçimsel özellikleriyle simgeleşmiş ve "Türk zevkine uygun cam yapılması, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde "Alla Turchesca" ve "A la Turque" diye adlandırılan cam biçimlerinin gelişmesine yol açmıştır" (Onur,2007:28). Cam üretiminde pazarın gelişmesiyle Osmanlı zevkine hitabeden camların yapımı hız kazanmıştır. Daha sonra İslami geleneklerle ilgili özel biçimler Osmanlı cam sanatında yerini almıştır.

Osmanlı döneminde cam sanatındaki en son girişim, Saul Modiano adlı bir Musevi'nin 1899'da Paşabahçe'de bugünkü Tekel fabrikasının yerinde kurduğu "Fabrica Vetrami di Modiano" adlı fabrikadır. 1902 yılında 500 işçinin çalıştığı bu fabrika dışarıdan gelen ürünlerin rekabeti sonucu fazla tutunamamıştır. İthal camlara kapitülasyonlar nedeniyle gümrük tahditleri ve zamları konulmadığından, yerli sanayinin gelişimi geç olmuştur.

3.1. Cumhuriyet Dönemi Türk Cam Sanatı

Cumhuriyet'le birlikte Türk cam sanatında yeni bir dönem başlamıştır. İstanbul'da Paşabahçe'nin dik bir yamacı önündeki alana 17 Şubat 1934'te Vekiller Heyeti kararıyla ilk Cam Fabrikası kurulmuştur. Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. olarak İş Bankası tarafından kurulan bu ilk fabrikadan sonra, değişik cam konularında çalışılan pek çok yeni fabrika kurulmuştur. Özellikle kuruluş döneminde Paşabahçe cam sanayii, çok değişik bölgelerden değerli cam ustalarının bir araya geldikleri ilginç bir Türk camcılığı merkezi durumuna gelmiştir."Türk cam sanatının daha çok uygulamalı ya da dekoratif ürünler için uygun form ve tarzları benimsediği görülmekte, seramik sanatından edinilmiş birçok formun özellikle baskın olduğu bilinmektedir" (<http://www.sisecam.com.tr/>). Bu dönemdeki ünlü cam ustaları arasında (Baba) Yusuf Görmüş, özellikle serbest biçimlendirme açısından önemlidir. Aşağıdaki cam vazo (Şekil 5), 1931 yıllarında Varna'daki evinin alt katındaki cam atölyesinde yapılmıştır. Özellikle ağız kesimindeki ustalık önem taşımaktadır.

Şekil 5: Cumhuriyet dönemi Türk cam sanatı örneği, (Yapım:Yusuf Görmüş, 1931)

“Türkiye’de 1935’den 1960’a kadar olan zaman dilimi, cam sanayinin kuruluş dönemini oluşturmaktadır. Bu dönemde cam, atölye üretiminden çıkıp, fabrika üretimine geçmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası, ithalat azalmıştır ve bu, Türkiye Şişe Ve Cam Fabrikaları A.Ş.’nin ilerlemesine, artan ihtiyaçları karşılamak üzere ufak çapta kişisel imalathanelerin açılmasına sebep olmuştur” (Karslıoğlu, 2007: 18). Cam üretimi için yurtdışından getirilen makinalar, düşük kaliteli, yetersiz özellikte camların üretilmesine neden olmuştur. Bunun nedeni makinaların teknolojinin gerisinde kalmasıdır. Yabancı ülkeler bu dönemde Türkiye’ye endüstriyi geliştirecek makinaları satmak yerine ürün satmayı tercih etmişlerdir. Bunun sonucunda cam alanında ilerleme geç olmuştur.

“Cam alanında, endüstrileşmeye başlayan Türkiye’de, nazar boncuğu yapımı, bilinen bir halk sanatıdır. 1970’lerde gelişimini dar alanda da olsa sürdürmüştür. Türkiye’nin simgelerinden biri haline gelmiş olan bu boncuklar, toplama camlardan elde edilmektedir” (Karslıoğlu, 2007: 19). (Bkz. Şekil 6). Cumhuriyet Dönemi’nde, el yapımı cam üretimi küçük atölyelerin bulunduğu yaklaşık 30 kadar ailede babadan oğula aktararak devam etmiştir. “Basit ocaklarda üretilen ve gözboncuğu adı verilen nazar boncukları, Anadolu’da ilk kez Görece Köyü’nde üretilmiştir. Bu boncuklar aracılığı ile, bir nesne ya da canlıya yöneltilen kötü bakış ve düşüncelerden korunulacağına inanılmıştır” (Karslıoğlu,2007: 19).

Şekil 6: Gözboncuğu.

Günümüzde Küçükerman’ın da belirttiği gibi “Cam üretiminin temel ilkeleri hiç değişmemiş olduğu halde, binlerce yıldan bu yana değişmez olarak kabul edilmiş bir teknoloji, makinelerde yapılan ilginç değişikliklerle sonsuz bir biçim zenginliği” (1985:239) rahatlıkla oluşturulabilmektedir. Makinelerle yapılan üretimle Türk camcılığı kendini kanıtlamış, iç piyasa tüketimini karşılamış ve ihracat yapılmaya başlanmıştır. Küçük atölyelerde el işçiliği ile yapılan geleneksel Türk cam sanatı ürünleri her dönemde olduğu gibi önemini korumaktadır. Günümüzde, cam

malzemesinin kullanıldığı sayısız alan ve biçim bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; pencere camı, gözlük camı, çeşitli lensler, sofraya gereçleri, pişirim gereçleri, ocak üstü, televizyon tüpü, saklama kapları, yalıtım maddeleri, aydınlatma gereçleri, kablo, kumaş ve ayna gibi malzemelerdir. Bunlar camın endüstriyel kullanımına örnek olarak gösterilebilir.

3.2. Biçimsel Özelliklerine Göre Geleneksel Türk Camcılığını Simgeleyen Örnekler

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de plastik sanatlarda ister ticari isterse sanatsal olsun her türde ve şekilde üretilmiş cam kullanılabilir. Hatta çöp olarak atılan camlar bile sanatsal esere malzeme olabilir. “Cam bloklardan, cam tozuna, cam fiberden pencere camına kadar akla gelebilecek her şekilde üretilmiş cam, sanatçılar tarafından kullanılmaktadır” (Cumung. 1997:23). Cam kırıkları, cam tozu, emaye fritleri, sır fritleri gibi biçimsel fonksiyona sahip olmayan cam malzemelerinden de yararlanılmaktadır. Bu malzemelerle cam sıcak ve soğuk olmak üzere iki türde biçimlendirilmektedir. Sıcak camla çalışanlarla, diğer teknikleri kullananlar arasında çok kesin bir ayrım bulunmaktadır. Sıcak cam başlangıçta hiç bir şekle sahip değildir. Önceden belli bir biçime sahip ise de, eriyik haline geldikten sonra bunun önemi kalmamaktadır. Öte yandan diğer teknikleri kullanan sanatçılar için şekillendirme açısından kullandıkları camın şekli, kalınlığı ve büyüklüğü üretim tekniği açısından çok önem taşımaktadır.

“Geleneksel Anadolu camcılığının yorumlanmasında şöyle bir ip ucu bulabiliriz; Anadolu'nun oluşturduğu uygarlığa baktığımız zaman camın üretilmesinde belirli bir ilkeye doğru gidildiği açık olarak görülmektedir. Camın saydamlaştırılması yerine tam tersine hareket edilmiştir. Neredeyse camdan uzaklaşp seramik, porselen görüntüsüne yaklaşan ürünler verildiği kolayca görülebilir. Bu yol her cam üretim merkezinde denenmiş bir yoldur. Ama genel olarak pek çok yerde teknik başarı ve saydamlığın elde edilmesi hedef olarak alınmıştır. Cam olarak temiz, habbesiz ürünler aranmıştır” (Küçükerman, 1985: 167). Türk camcılığı usta çırak ilişkisi ile gelişim göstermekle birlikte daha eskilerden gelen eski bir süslemecilik sanatının temelleri üzerinde geliştiği söylenebilir. Geçmiş dönemlerde cam işçiliğine Türk toplumu için geleneğin sürdürüldüğü farklı bir teknik alan olarak bakılmıştır. Dönemin cam ustaları camı sonradan süslemek yerine teknolojiyi sonuna kadar zorlama eğiliminde olmuşlardır. Bunun sonucu olarak bugün dahi zorlukla yapılabilecek Laledan ve Çeşmibülbül gibi sanatsal ürünler ortaya koymuşlardır.

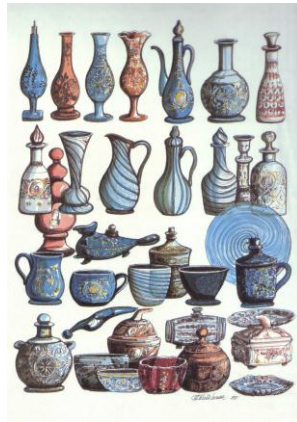
“Geleneksel Türk camcılığının gösterdiği olağanüstü cam üretme yöntemi dışında büyük ölçüde camcılık tekniğinden çok süslemecilik için daha uygun biçimlerin üretildiği görülür. Özellikle geçmiş yılların çok başarılı formlarının, seramik mirasının etkili olduğu görülebilir. Buna Anadolu uygarlığının renkli, ışıklı, parlak ve soyut dünya görüşünün, sembolik bir çevre kurmaya yönelme anlayışının bir sonucu olarak bakabiliriz” (Küçükerman, 1985: 168). Günlük kullanım için hazırlanan cam ürünler, kullanım amacından daha çok kültürel etki ve simge aracı olarak

üretmişlerdir. Küçükerman'ın ifadesine göre; "Hiç kuşkusuz, cam malzemenin geleneksel Türk sanat ürünlerinin taşıdığı simgesel içerikten yoksun olamayacağı düşünülemez" (1985, 168). Bunun için en güzel örnek kuş biçimidir (Bkz. Şekil 7) "Bağımsızlık, dokunulmamışlık, kutsallık ve iyilik gibi pek çok özellik kuş biçiminde simgeleştirilmiştir" (Küçükerman, 1985: 168). Bazı örneklerinde kaligrafik etkilerin de izlenebildiği kuş biçimi genellikle birçok ülkede kullanılmış olan geleneksel bir simgedir.

Şekil 7: Kuş biçimli geleneksel Türk cam sanatı örneği.

Venedik Camcılığı'nın kendi krizlerini aşmak için dışa açılmak zorunda kaldığı yıllarda Beykoz bölgesinde 1848'de ilk kez cam tesisleri kurulmuştur. Tesislerde Avrupalı ve Türk ustaların beraber çalışması, ürünlerin orijini hakkında bazı problemlere neden olmuştur. Fakat geleneksel Osmanlı biçimlerinde yapılan ve Osmanlı üslubuna göre bezenen bu camlar, Osmanlı beğenisini ve sanat anlayışını yansıtmaktadırlar. Bunlar uzun boyunlu gülsuyu şişeleri, leğen-ibrikler, soğan biçimi nargileler, kaşıkıklar, tatlı kâseleri vb.dir. Beykoz fabrikasında üretilen camlar çeşitli gruplara ayrılmaktadır (Şekil 8). Renksiz camların en tanınmışları "maydanozlu" denilen türdür. Bunlar kesmelidir ve özellikle maydanoz motifli yaldız bezemelidir.

Şekil 8: Beykoz işi cam kimliğini taşıyan simgesel örnekler. (Onur, 2007: 29).

“Renkli camlar kobalt mavisi, menekşe ve koyu mavi renklere saydamdırlar. Bezemelerinde yıldız veya hem yıldız hem de mine kullanılmıştır. Kırmızı saydam camlar, renksiz camın kırmızıya boyanmasıyla elde edilmişlerdir. Opal camlar Beykoz işlerinin önemli bir bölümünü teşkil eder. Bu tip cam 16. yüzyılda Venedik'te, 17. yüzyılda Almanya'da, 18. yüzyılda bütün Avrupa ülkelerinde yaygın olarak imal edilmiştir. Aynı bir grup olan çeşm-i bülbüller bir çeşit tahrirli (çizgili) cam işidir. Renksiz, renkli ve opal cam (filigranlı cam) karışımıdırlar. Renkli ve beyaz opal çubuklar saydam cama gömülüdür” (Onur, 2007: 29).

İstanbul'da İncirköy ve Beykoz'da üretilen cam eserlere “Beykoz işi” (Küçükermen,1985:97) adı verilmektedir. Bu eserlerin üretildiği dönemde Osmanlı Devleti başta Fransa ve Bohemya olmak üzere Avrupa'dan kendi beğenisine uygun biçimde imal edilmiş çok sayıda cam eşya ithal etmiştir. Türk zevkine ve kimliğine uygun yapılan camlar Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde “ala Turka”, “ala Turchesca” ve “ala Turque” olarak adlandırılan cam biçimlerinin üretilmesine ve gelişmesine neden olmuştur. Canav'ın ifadesine göre; “Bohemya'nın atılımıyla aynı zamana rastlayan Osmanlı camcılığının parlak dönemi, o sıralarda çok tutulan cam türlerini, tekniği, bezemeyi ve sanatsal zevki yansıtır. Osmanlı İmparatorluğu Bohemya ile Fransa için alıcı ve ilham kaynağı olarak birçok modelin yaratılmasında yönlendirici olur. Hatta ‘Türk Tarzı’ diye adlandırılan şekiller ortaya çıkar” (1985: 21). Avrupalılar tarafından ‘Türk Tarzı’ olarak adlandırılan cam ürünler Beykoz'daki atölyelerde yapıldıklarından ‘Beykoz Tipi’ olarak ta adlandırılabilir. Beykoz'da üretilerek Avrupa insanını etkileyen ve Beykoz Tipi olarak adlandırılan cam ürünler, “bütün inceliğiyle Türk zevkini yansıtan” (<http://www.karbilgi.com>) ve geleneksel Türk camcılığını simgeleyen örneklerdir. Beykoz Tipi diye adlandırılan cam ürünler esas olarak dört ana grupta toplanmaktadır. Bunlar;

1. Kristaller ve renksiz camlar,
2. Renkli camlar,
3. Opal camlar ve
4. Çeşm-i Bülbül'ler olarak sıralanabilir.

Çeşm-i Bülbül biçimleri de kendi içinde gruplara ayrılmaktadır. Çeşm-i Bülbül cam ürünleri; gülabdanlar, laledanlar, ibrikler, sürahiler, şişeler, tabaklar, kaseler, bardaklar, lokumluklar ve hokkalar şeklinde sıralanabilir.

3.2.1. Kristaller ve Renksiz Camlar

Beykoz camları içinde ilk yapılan örnekler Kristal ve renksiz cam kaplardır. “Renksiz camların en tanınmışları “maydanozlu” denilen türdür. Bunlar kesme olup özellikle maydanoz yapraklarını içeren yıldız bezemelidir. Ayrıca çeşitli çiçek ve bitki motifleriyle mine dekor da görülür. Bu tip camlar arasında klasik Beykoz formlarından başka leğen-ibrik, tabaklı büyük kâseler ve büyük şişeler de yer alır” (<http://www.karbilgi.com>).“ Beykoz camlarındaki kapak kulpların Mevlevi

dervişlerinden Mehmet Dede'nin bir hatırası olduğu söylenebilir" (Küçükermen, 1985:98).

Tarihe bakıldığında, 18. yüzyıl sonları 19. yüzyıl başlarına doğru, Sultan III. Selim (1789-1807) tarafından, cam sanatını öğrenmek ve bilgisini geliştirmek üzere İtalya'ya gönderilen Mehmed Dede İstanbul'a döndükten sonra Beykoz'da bir cam atölyesi kurarak burada çeşitli cam eşya üretimine başlamıştır. Kristal ve renksiz cam kapların yapımı Mehmet Dede ile birlikte başlamıştır.

3.2.2. Renkli Camlar

Renkli camlar kobalt mavisi, menekşe rengi ve koyu mavi gibi renklerde olup saydamdırlar. Bezemelerinde sade yıldız veya hem yıldız hem de mine kullanılmıştır. Beykoz tipi cam eşya temel formlarında renkli ve saydam olarak üretilmişlerdir.

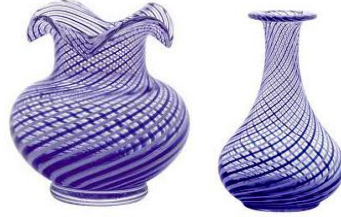
3.2.3. Opal Camlar

"Opal camlar Beykoz tipi camların önemli bir bölümünü oluşturur. Bu tip camlar 16. yüzyılda Venedik'te, 17. yüzyılda Almanya'da ve 18. yüzyılda da bütün Avrupa ülkelerinde yaygın olarak imal edilmiştir" (Küçükermen,1985:98). "Osmanlı İmparatorluğu'nda ise opal camlar 19. yüzyılda, bu tekniği Batı'da öğrenmiş Türk ustalar ve Türk atölyelerinde çalışan Batılı ustalar tarafından üretilmiştir. Bu camlar önceleri opal renginde oldukları için opal cam adını almışlardır, daha sonra aynı ismi taşımakla beraber çok çeşitli renklerde yapıldıkları da görülmektedir. 19. yüzyılda Fransa'da üretilen bu tür camlara "opaline" adı verilmiştir. Camı opalleştirmek için cam harmanına önceleri kireçleşmiş kemik külü ve kalay oksit katılırken sonraları çok çeşitli maddeler kullanılmıştır. Katkı maddesinin ölçüsüne, işlemin uzunluğuna ve sonuçta meydana gelen kristallerin büyüklüğüne bağlı olarak yarı saydamdan tam mata kadar istenilen derecede opal cam elde edilir. Opal cam ışığa doğru tutulunca koyu turuncu yahut kırmızı renk verir. Bunlar da Beykoz tipi cam eşya temel formlarında üretilmiş olup onlar gibi sade yıldızlı veya hem yıldızlı hem de minelidir" (www.karbilgi.com). Kırmızı Beykoz camları ise renksiz camların kırmızıya boyanmasıyla elde edilmiştir.

3.2.4. Çeşm-i Bülbüller

İstanbul'da İncirköy'deki fabrikada üretilen ve 19. Yüzyıl Türk camcılığında özel bir yeri olan camlardır. "Bu tür camlara 'Çeşm-i Bülbül' adının verilmesinin nedeni fabrikanın İncirköy'ün Çeşm-i Bülbül denilen mahallesinde kurulmuş olması veya camın içindeki paralel çizgilerin bülbül gözündeki harelere benzetilmesidir" (Küçükermen, 1985: 98). Çeşm-i Bülbül, 18. yüzyılın sonunda III. Selim'in Mevlevi dervişi Mehmet Dede'yi cam tekniklerini öğrenmek için Venedik'e göndermesi sonucunda ortaya çıkmış bir cam işleme sanatıdır. 3.2.1'de de belirtildiği gibi, Mehmet Dede opal cam tekniğini öğrendiği Venedik'ten dönüştü Beykoz'da bir atölye açmış, Dede'nin Venedik'ten getirdiği bu tekniğin geliştirilmesiyle Çeşm-i Bülbül ortaya çıkmıştır. Bu değerli ürünün imalatını yaygınlaştıran kişi ise Tophane Müşiri Fethi Ahmet Paşa'dır. "Çeşm-i Bülbül gerçekte belirli bir ürün biçimini anlatmaz, tam

tersine bir üretim tekniğinin oluşturduğu geniş bir gruptur” (Onur, 2007: 33). Çeşm-i Bülbüller bir şerit cam, bir şerit seramik esaslı maddenin düşük sıcaklıktaki fırınlarda uzun süre bırakılarak kaynaştırılmasından elde edilmiştir. Geniş şeritleri, Türk zevkine uygun biçimleri ve kendine özgü özellikleriyle Avrupa’da üretilen benzerlerinden ayrılırlar. (Bkz. Şekil 9).

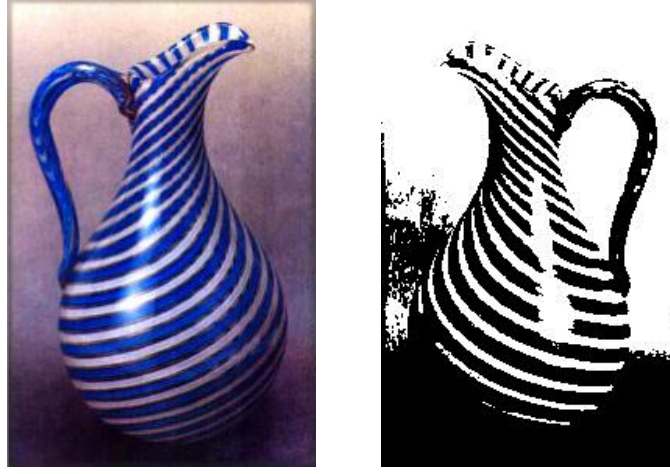
Şekil 9: Günümüzden Çeşm-i Bülbül örnekleri.

“Geleneksel olarak üretilen Türk cam ürünü “Çeşm-i Bülbül”dür. Çeşm-i Bülbül “Venedik Filigrano Tekniği”nin Türkçe adıdır. Anadolu atölyelerinde ustaların ürettiği ‘Çeşm-i Bülbül’ün tekniği, bugün cam endüstrisinin ilerlemiş yöntemlerinin bile geçemediği bir tekniktir. Çeşm- i Bülbül tekniği, hata kabul etmeyen bir tekniktir. Hata yapıldığında düzeltmek neredeyse imkansızdır. Bu yüzden son derece büyük yetenek gerektiren bir işlemdir” (www.msxlab.org).

İstanbul Beykoz’da kurulan cam atölyesinde üretilen ve “Beykoz İşi” diye adlandırılan, ışığa tutulduğu zaman kırmızı rengi yansıtan billur kase, gülabdan, gülsuyu kabı, laledan, ibrik, leğen-ibrikler, sürahiler, şişeler, tabak, bardak, lokumluk ve hokkalar büyük ün salmıştır. Yüzyıllar boyunca en çok kobalt mavi ve beyaz rengin kullanıldığı görülür. Bunlardan başka pembe ve beyaz olanlarına da rastlanır. 1848’de Sutan Abdülmecit Han’ın emriyle Paşabahçe’de büyük bir atölye kurulmuştur. Çubuklu’da da “Çeşm-i Bülbül” denilen cam eşyalar üretilmiştir.

3.2.4.1 Sürahiler

Geleneksel Türk cam sanatı ürünlerinden çeşm-i bülbül sürahiler genellikle cam ve kristalden yapılmışlardır. Renksiz camdan olanlarına ve çeşm-i bülbül türlerine daha çok rastlanır (Şekil 10). Kandil ve karlıklar da sürahiler gibi daha çok saydam cam ve çeşm-i bülbül’denir. Sürahiler kullanım ürünleri olarak yapıldığı gibi süs eşyası olarak ta kullanılmaktadır. Sahip olduğumuz cam kültürü içinde Beykoz yapımı sürahiler simgesel örnekler arasında yer almaktadır.

Şekil 10: Beykoz işi Çeşm-i Bülbül sūrahi örneđi, (Osmanlı koleksiyonu).

3.2.4.2 Laledanlar

Laleden ya da çiçeklik olarak da adlandırılan vazolar, tek bir lale konulabilecek kadar ince olanlarından çeşitli boylara kadar mevcuttur (Şekil 11). Bu ürünlerin renk, şekil, boyut ve desenleri de çeşitlidir. Çeşm-i bülbül sayılan sarı, koyu sarı veya kobalt mavi renkte bir camdan yapılmış çok uzun ve ince boyunlu laledanlar, ancak pek azı Topkapı ve Ankara Etnografya müzelerinde örneklerine rastlanabilen ender bir türü oluşturur. Ne zaman yapıldıkları kesin bilinmeyen bu örneklerin pek mahdut oldukları, başka ülkelere ihraç edilmedikleri söylenebilir.

Şekil 11: Beykoz işi Çeşm-i Bülbül laledan örneği, (Osmanlı koleksiyonu).

3.2.4.3 Şişeler

Şişeler de sūrahiler gibi daha çok saydam cam ve çeşm-i bülbül ürünleridir. Şişeler genellikle kapaklı, kulplu bakraç ve helke şeklinde yapılmışlardır (Şekil 12). Bu ürünler üreticisinin kişisel ustalığını yansıtmaktadırlar.

Şekil 12: Beykoz işi Çeşm-i Bülbül kapaklı şişe örneği, (Osmanlı koleksiyonu).

3.2.4.4 Tabaklar

Beykoz işi cam tabak yapımında daha çok mavi ve beyaz rengin kullanıldığı görülür (Şekil 13). Tabakların pembe ve beyaz çubuklu desenleri olduğu gibi opal camdan, çiçek motifli altın yaldızlı türleri de bulunmaktadır.

Şekil 13: Beykoz işi Çeşm-i Bülbül tabak örneği, (Osmanlı koleksiyonu).

3.2.4.5 Kaseler

Kaseler, yapıldıkları cam türü, biçim ve süslemeler açısından çok çeşitlidir. Çoğunlukla çeşm-i bülbül tarzında yapılmışlardır (Şekil 14). Büyük olarak yapılan kaseler genellikle renksiz cam ve kristalden yapılmıştır.

Şekil 14: Beykoz işi Çeşm-i Bülbül kase örneği, (Osmanlı koleksiyonu).

3.2.4.6 Gülabdanlar

Kokular ve kokulu sular Türk geleneğinde yaygındır. Küçükerman'ın belirttiği gibi "Gül suyu 'gülün suyu' olmaktan çok simgesel özellikler taşıdığı için gülsuyu kapları da birer simge olarak önem taşımaktadır" (1985, 173). "Gülabdanlar gülsuyu serpmeye yarayan şişelerdir. Bizim özellikle gülabdan dediğimiz bu şişelere İran'da genel bir ad (Gulab-pâş) ve bizdeki gülabdanlara da Kalenderî denmektedir. Şekil, desen ve renkleri çok değişen bu şişelerin ağızları dişi yivli yapılmış olup, burgu şeklinde yiv açılmış, ortası delikli emzik kapaklar takılmak suretiyle gülsuyunun serpilmesinde kullanılmıştır. Bunlar, üzerlerinde hiç tezyinat olmayan süt renginden, mavi, yeşil, kırmızı renklerin çeşitli tonlarına kadar, gerek opal cam, gerek adi cam veya kristal olarak birçok ton ve boyda görülmektedir Gülabdanların üzerinde, genellikle çok ince bir zevk ve ustalıklı işlenmiş, meyve, çiçek resimleri, büyük, küçük geometrik şekiller, ay yıldız v.b. bulunur. Elma veya diğer meyve resimleriyle süslü olanları ya da hendesî nakışlıları daha az bulunmakta ve dolayısıyla daha değerli sayılmaktadır" (Onur, 2007: 33). Gülabdanlar, biçim ve desen açısından çeşm-i bülbül tarzında olabildiği gibi farklı tarzlarda da yapılmışlardır (Şekil 15).

Şekil 15: Geçmişten ve günümüzden çeşitli Gülabdan örnekleri.

Görüldüğü gibi çeşm-i bülbül laledanlar, şişeler, sürahiler, tabaklar, kaseler vb. hep aynı tarzın ürünleridir. Bu cam ürünler yukarıda Şekil 8'de de görüldüğü gibi bir bütün olarak değerlendirildiğinde biçim, renk ve doku açısından geleneksel Türk cam sanatının simgesel örnekleri olarak aynı özelliklere sahiptirler. Çeşm-i bülbül'ün Osmanlı Devleti döneminde ve günümüzdeki önemi onun biçimlendirilmesinde kullanılan özel camcılık teknolojisi kadar, özel yaratıcılık gerektiren uzun ve karmaşık yapımından da kaynaklanmaktadır. Çeşm-i bülbülleri tanımlayan, camın içindeki beyaz veya renkli çizgileri oluşturan cam çubuklar, cama verilen biçime bağlı olarak çarpıcı görsel etkiler vermektedirler. Özellikle de biçimlendirme sırasında camın burkulması ile ortaya çıkan görsel sonuçlar, gerçekten Çeşm-i bülbül'lerin olağanüstü

yanı olmuştur. Bu iş için, renkli çubukların önceden teknik bir doğrulukla üretilerek hazırlanması, dizilmesi ve camın çarpıcı bir şekilde sanatkarca yorumlanarak biçimlendirilmesi, ancak gerçek bir camcılık hüneriyle mümkün olabilmektedir. Bütün bu değerlendirmelerden anlaşılıyor ki, bugün müzelerin baş köşesine oturan Çeşm-i Bülbül'ler 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun uluslararası cam sanayii yarışından günümüze kadar yaşayarak ve gelişerek ulaşabilmiş olan önemli bir projenin ürünleridir ve bu ürünler geleneksel Türk cam sanatının tipik simgesel örnekleridir.

4. SONUÇ

İnsanlığın yaklaşık 4500 yıllık geçmişten günümüze kadar geçen sürede yaşamın hemen her alanında yer alan cam, Mezopotomya'dan Mısır'a, Akdeniz'den Anadolu'ya kadar birçok yerde sofraya eşyalarından vazolara ve aydınlatma araçlarına, mücevher üretilen endüstriyel malzemelere kadar farklı malzemelerin yapımında kullanılarak tarih boyunca insan yaşamında önemli bir yer işgal etmiştir. Camın keşfine ait kesin bir kaynak bulunmamasına rağmen Epigrafik ve arkeolojik delillere göre camcılığın kaynağının Batı Asya olduğu söylenebilir. Mezopotamya bölgesinde bulunan ve cam yapımını, cam reçetelerini detayları ile anlatan çivi yazısı ile yazılmış çeşitli kil tabletlerin bulunduğu eski kaynaklarda yer almaktadır. Bu tabletlerde cam fırınının nasıl kurulacağı, hangi odunla ne zaman yakılacağı gibi bilgiler verilmektedir.

İmparator Augustus zamanında, Romalıların Mısır'a girmesi ile cam sanayi, Güney İtalya'ya geçmiştir. İtalya'da hızla gelişen camcılık, buradan Kuzey Avrupa ülkelerine sıçramıştır. Doğu'da da Çin'e kadar yayılmıştır. Orta Çağın Yakın Doğu camcılığındaki en parlak sayfası, Memlûklerin (1250-1517) mineli ve yaldızlı camlarına aittir. Dönemin en güzel örnekleri olan bu camlar Haçlılar tarafından Batıya taşınmış ve Ortaçağ Avrupası'nda büyük hayranlık uyandırmıştır.

Yapılan araştırmalar doğada obsidyen ve kaya, kristal/doğal kuvars (necef) olarak bulunan cam'ın M.Ö. 13. ve 14. Yüzyıllarda Anadolu'da kullanıldığını göstermektedir. İnsanlığın gelişim sürecinde cam kalitesi, katkı maddeleri, ürünlerin şekilleri ve bezemesi değişim ve gelişim göstermiştir. 19.Yüzyıl başlarında Bohemya'da cam yapımı çok gelişmiştir. Bohemya'nın atılımıyla aynı zamana rastlayan Osmanlı camcılığının yükselme dönemi, çok tutulan teknikleri, süslemeyi ve sanatsal zevki yansıtır. Osmanlı İmparatorluğu Bohemya ve Fransa için alıcı ve ilham kaynağı olarak birçok modelin doğmasında yönlendirici olur. Hatta Avrupa'da "Türk Tarzı" olarak adlandırılan geleneksel Türk cam sanatının simgesel örnekleri ortaya çıkmıştır.

Türk cam sanatı örnekleri diğer malzemeler kadar dayanıklı olmayan yapısı nedeniyle geçmişten günümüze kadar gelebilen sınırlı sayıdaki örneklerle dayanılarak incelenebilmektedir. Bugüne ulaşan örnekler, büyük özenle korunabilen nadir çalışmalardır ve bu çalışmalar müzelerde, koleksiyonlarda yer almaktadır. Anadolu'da bulunan ilk cam örneği Boğazköy kazılarında bulunan boncuklar'dan oluşmaktadır. Geleneksel Türk cam ürün yapımı Selçuklu ve Osmanlı dönemleri olarak ele alınabilir.

Selçuklu'ların doğudan Anadolu'ya göç ettikleri dönemden kalma bazı cam ürünlerinin varlıkları bilinmektedir. Osmanlı döneminde cam endüstrisi özellikle İstanbul'un fethinden sonra gelişmiştir. Kanuni Sultan Süleyman devrine ait belgelerde camcı isimleri belirtilmektedir. Camger Hasan ve Yusuf bilinen isimlerdir. Osmanlı dönemine ait bazı minyatürler Türk cam sanatının gelişimi hakkında bilgi vermektedir. "Padişah III. Murat Dönemi'nde, Padişah'ın oğlu Şehzade Mehmet'in sunnet düğünü nedeniyle düzenlenen şenlikleri anlatan Surname-i Hümayun'daki minyatürlerden, o dönemlerde cam sanayinin yapıldığı sonucu çıkmaktadır. Osmanlı camcılığı kökenini Selçuklu camcılığından almış olmakla bereber zaman içinde kendine özgü bir yapıya kavuşmuş ve 19. Yüzyılda büyük canlanma göstererek parlak bir dönem yaşamıştır. Bu yüzyılda İstanbul'da Beykoz civarında çok değişik özellikler taşıyan cam eşyanın üretildiği atölyelerin kurulduğu bilinmektedir. İstanbul'da İncirköy ve Beykoz'da üretilen cam ürünler "Beykoz işi" olarak adlandırılmaktadır. Beykoz'da üretilerek Avrupa insanını etkileyen ve Beykoz Tipi olarak adlandırılan cam ürünler, bütün inceliğiyle Türk zevkini yansıtan ve geleneksel Türk cam sanatını simgeleyen örneklerdir. Bunlar; Kristaller ve renksiz camlar, Renkli camlar, Opal camlar ve Çeşm-i Bülbül'ler olarak sıralanabilir. Çeşm-i bülbül cam ürünleri ise gülabdanlar, laledanlar, ibrikler, sürahiler, şişeler, tabaklar, kaseler, bardaklar, lokumluklar ve hokkalar şeklinde sıralanabilir. Geleneksel camcılarımız, değişik camcılık ürünlerine yönelmeden tanımlanmış biçimler çevresinde yaşamakta olan geleneği sürdürmüşlerdir. Küçük atölyelerde el işçiliği ile yapılan geleneksel Türk cam sanatı ürünleri gerek biçimleri gerekse süsleme açısından kültürel özelliklerimizi yansıtan birer simge olarak her dönemde olduğu gibi önemini korumaktadır.

Cumhuriyet'le birlikte Türk cam sanatında yeni bir dönem başlamıştır. İstanbul'da 1934 yılında Paşabahçe'de Vekiller Heyeti kararıyla ilk Cam Fabrikası kurulmuştur. Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. olarak İş Bankası tarafından kurulan bu ilk fabrikadan sonra, değişik cam konularında çalışılan pek çok yeni fabrika kurulmuştur. Makinelerle yapılan üretimle Türk camcılığı kendini kanıtlamış, iç piyasa tüketimini karşılamış ve ihracat yapmaya başlamıştır.

KAYNAKÇA

- ATIL, Arzu, 2007. **1950'den Günümüze Cam Heykel Sanatı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel San. Enstitüsü.
- ATIK, Şeniz, 2004. **MÖ. I. Binde Anadolu'da Cam Üretimi ve Tasarımı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- BEYKOZ CAMLARI, 1997.Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- BALIKÇI, Burcu, 2007. **İstanbul Müzelerinde Bulunan Bezemeli Dekoratif Cam Eserler**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- BARIŞTA, H. Örcün, 1998. **Türk El Sanatları**, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay.
- BATTIE, David ve Simon Cottle, 1997. **Sotheby's Concise Encyclopedia of Glass**, Londra: Conran Octopus Limited.
- BAYRAKTAR, N. 1982. **İstanbul Cam ve Porselenleri**.
- BAYRAMOĞLU, Fuat, 1974. **Türk Cam Sanatı ve Beykoz İşeri**, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- BOEHMER, R.M. 1972. **Die Kleinfunde von Boğazköy aus den Grabungen 1931-1939 und 1952-1969**, Berlin.
- CANAV, Üzlifat, 1985. **Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Cam Eserler Koleksiyonu**, İstanbul: Çağdaş Yayıncılık ve Basın Sanayi A.Ş. Yay.
- CUMMINGS, Keith, 1997. **Techniques of Kiln Formed Glass**, Birinci Baskı, Londra: A & C Black Limited.
- DEVELİOĞLU, Ferit, 1982. **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara: Aydın Kitabevi.
- ELITEZ, Nazlı Gülgün, 2003. **Plastik Sanatlarda Cam Malzemenin Uygulanışı**, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesini.
- GOLDSTEIN, S.M. 1982, L.S.Rakov ve J.K.Rakov, **Cameo Glass Masterp from 2000 years of Glasmaking**, New York: (Corning).
- HARDEN, D.B. 1987. **Glass of the Caesars**, Olivetti-Milan (The Corning Museum of Glass- Corning, The British Museum-London, Römisch- Germanisches Museum-Cologne.) The British Museum, London.
- KARSLIOĞLU, F. Aslı, 2007. **1950'den Günümüze Cam Heykel Sanatı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- KÜÇÜKERMEN, Önder, 1985. **Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığında Örnekler**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KÜÇÜKERMEN, Önder, 1998. **İstanbul'da 500 Yıllık Sanayi Yarışı: Türk Cam Sanayii ve Şişe Cam**, İstanbul: I.Baskı, Aksoy Grafik Dizgi Matbaacılık AŞ.
- ONUR, Burcu Akbulut, 2007. **Osmanlı İmparatorluğu Cam Sanatı ve Çeşm-i Bülbüller**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZALTIN, F.N., Filiz N. Ölmez, 2011. **Osmanlı Dönemi Minyatürlerinde El Sanatlarından İzler**, S. Demirel Üniv. Güzel sanatlar Fakültesi Dergisi, ATT-E Mayıs 07.
- ÖZGÜMÜŞ, Üzlifat, 2000. **Anadolu Camcılığı**, İstanbul: Pera Yayıncılık.

ZERWICK, Chloe, **A Short History of Glass**, New York: Harry N. Abrahams Incorporated.

<http://www.glassfurnace.org/turkiyede-cam> (10.01.2013)

<http://www.sisecam.com.tr/> (20.01.2013)

<http://www.camocagi.org/glass-2/turkiyede-cam/> (20.01.2013)

<http://www.karbilgi.com/tarih-ve-kultur/398-osmanlida-cam-sanati.html> (11.01.2013)

<http://www.geocities.com/kimyacyim/cevrekimya/com.htm> (20.01.2013)

http://nazarboncuk-gozboncuk.blogspot.com/2009_05_30_archive.html (30.01.2012)

<http://www.msxlabs.org/forum/satirlarla-turkiye/9825-turk-susleme-sanatlari-cam-isciligi.html> (30.01.2012)

<http://www.karbilgi.com/tarih-ve-kultur/398-osmanlida-cam-sanati.html> (31.01.2013)

<http://www.msxlabs.org/forum/satirlarla-turkiye/9825-turk-susleme-sanatlari-cam-isciligi.html> (31.01.2013)

<http://www.sanalda1numara.net/hat-minyatur-ebru-ve-diger-sanatlar/176735-cesm-i-bulbul.html> (31.01.2013)